

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
Інстытут гісторыі

БЕЛАРУСЬ
ПРАЗ ПРЫЗМУ
РЭГІЯНАЛЬнай ГІСТОРЫІ

Гісторыка- культурная спадчына Лідчыны

Зборнік навуковых артыкулаў

Мінск
«Беларуская навука»
2022

УДК [94+908](476.6)(082)

ББК 63.3(4Бел)я43

Г51

Серыя заснавана ў 2018 годзе

Укладальнікі:

К. В. Сыцько, А. Б. Доўнар

Рэдакцыйная калегія:

В. Л. Лакіза (галоўны рэдактар), Т. В. Даўгач, А. Б. Доўнар, В. Ф. Голубеў,
К. В. Сыцько (адказны рэдактар), С. С. Юрэцкі

Рэцэнзенты:

кандытат гістарычных навук Д. В. Лісейчыкаў,
кандытат гістарычных навук, дацэнт Ю. Л. Грузіцкі

Зборнік падрыхтаваны ў межах выканання Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў на 2021–2025 гады «Грамадства і гуманітарная бяспека Беларускай дзяржавы» (навуковы кіраўнік – акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, доктар гістарычных навук, прафесар А. А. Каваленя) падпраграмы № 1 «Гісторыя» (навуковы кіраўнік – кандыдат гістарычных навук, дацэнт В. Л. Лакіза).

Г51 **Гісторыка-культурная спадчына Лідчыны** : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад.: К. В. Сыцько, А. Б. Доўнар ; рэдкал.: В. Л. Лакіза (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларуская навука, 2022. – 238 с. – (Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі).

ISBN 978-985-08-2865-1.

У зборніку змешчаны вынікі даследаванняў, прысвечаных гісторыі горада Ліды Гродзенскай вобласці і Лідскага краю.

Адрасаваны вучоным, студэнтам, настаўнікам, краязнаўцам і ўсім тым, хто зацікаўлены ў вывучэнні гісторыі Беларусі.

УДК [94+908](476.6)(082)

ББК 63.3(4Бел)я43

ISBN 978-985-08-2865-1

© Інстытут гісторыі НАН Беларусі, 2022

© Афармленне. РУП «Выдавецкі дом

«Беларуская навука», 2022

отношением, и даже, в той или иной степени, противостоять не только оккупационным немецким властям, но и представителям других национальностей, а также частям Красной Армии, которые не разделяли польских устремлений. В конечном счете, именно Красная Армия, старающаяся распространить революционные процессы не только в Литве и Беларуси, но и в Польше, а по возможности, и в Европе, оказалась тем противником, с которым Лидская самооборона вступила в вооруженное противостояние. Это противостояние носило скоротечный характер и закончилось отступлением самообороны. Численный перевес и превосходство в вооружении обеспечили Красной Армии довольно легкую победу над польским плохо вооруженным ополчением. Но это было лишь первым эпизодом намечавшейся польско-советской войны. Поляки в Литве и Беларуси, особенно в местах компактного проживания, продемонстрировали более высокий уровень национальной зрелости и способности к самоорганизации по сравнению с белорусами, литовцами и евреями, и поэтому, проиграв первые сражения, они, тем не менее, с учетом помощи со стороны Польши, оставались для советской власти на данной территории самым серьезным противником.

Аляксандр Горны (Гродна)

БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ РУХ У ЛІДСКІМ ПАВЕЦЕ Ў МІЖВАЕННЫ ПЕРЫЯД

У міжваенны перыяд беларускі нацыянальны рух у Заходняй Беларусі, якая ўваходзіла ў склад Польшчы, дасягнуў значных арганізацыйных поспехаў і фактычна стаў масавай з’явай, ахапіўшы розныя рэгіёны і мясцовасці. Пашырэнне нацыянальнага дыскурсу стала не толькі з’явай, характэрнай для ўрбанізаванага насельніцтва, але і набыло новае гучанне ў сельскай мясцовасці, якая менавіта ва ўмовах міжваеннай Заходняй Беларусі канчаткова далучылася да беларускай нацыянальнай справы. Беларускія ініцыятывы, беларускамоўныя газеты і кнігі, беларускія актывісты сталі неад’емнай часткай паўсядзённага жыцця заходнебеларускай правінцыі, арганічна спалучаючы ў агульны нацыянальны праект беларусаў з розных рэгіёнаў. Адным з такіх рэгіёнаў, у шмат чым пераэферычным, з’яўляўся Лідскі павет, дзе ў 1920–1930-я гг. беларускі нацыяналізм быў значным фактарам мясцовага палітычнага жыцця.

Лідскі павет быў утвораны ў 1921 г. у складзе Навагрудскага ваяводства і ахапіў тэрыторыю былога Лідскага павета Віленскай губерні Расійскай імперыі. У 1929 г. дзесяць гмін павета былі перададзены новастворанаму Шчучынскаму павету. Паводле польскага перапісу насельніцтва 1921 г., на тэрыторыі Лідскага павета пражывала 193 190 чалавек, з якіх каля 148 тыс. (77 %) складалі палякі, каля 25 тыс. (13 %) – беларусы, больш за 9 тыс. (5 %) –

літоўцы¹. Аднак лічбы дадзенага перапісу многімі даследчыкамі прызнаюцца далёкімі ад рэчаіснасці, тэндэнцыйнымі і завышанымі ў бок польскага насельніцтва. У прыватнасці, дзіўнымі выглядалі суадносіны праваслаўнага і беларускага насельніцтва ў павеце – 41 169 і 25 256 адпаведна, што, відавочна, з’яўляецца памылкай. Большасць праваслаўных жыхароў тагачаснай Лідчыны мелі беларускае паходжанне, а доля этнічных рускіх, якія таксама былі носьбітамі праваслаўнага веравызнання, была невялікай. Перапіс таксама не ўлічваў значныя міграцыйныя працэсы, якія адбыліся пасля 1921 г., напрыклад, вяртанне вялікай колькасці праваслаўных беларусаў – бежанцаў часоў Першай сусветнай вайны. Таму яшчэ ў міжваенны перыяд беларускімі географамі рабіліся спробы вызначыць больш аб’ектыўную колькасць беларусаў у заходнебеларускіх паветах Польшчы. Так, А. Смоліч дапускаў, што лічбы расійскага перапісу 1897 г. могуць адлюстроўваць рэальную карціну этнічнага складу насельніцтва Заходняй Беларусі ў пачатку 1920-х гг. Паводле яго, на тэрыторыі Лідскага павета магло пражываць каля 73 % беларусаў². Падобную ацэнку выказваў і географ Г. Гарэцкі, які, грунтоўна прааналізаваўшы матэрыялы расійскіх перапісаў 1897, 1909 г., нямецкага перапісу 1916 г., польскага перапісу 1919 г., прыйшоў да высновы, што ў Лідскім павеце на 1921 г. можа пражываць 75 % беларусаў³.

Пасля ўваходжання Заходняй Беларусі ў склад Польшчы ў 1921 г., польскія ўлады праводзілі на гэтых землях дастаткова непапулярную сярод беларускага насельніцтва сацыяльную і эканамічную палітыку. Навагрудскае ваяводства было самым неўрбанізаваным рэгіёнам тагачаснай Польшчы – большасць яго жыхароў жыла ў сельскай мясцовасці і займалася сельскай гаспадаркай⁴. Пасля ваенных падзей 1914–1921 гг. многія сялянскія двары і сядзібы былі разбураны, аднак на іх аднаўленне дзяржава вылучала невялікія пазыкі, якія не пакрывалі ўвесь кошт рэканструкцыі. Такім чынам, дзяржава фактычна ігнаравала праблему прынамсі тысяч бежанцаў, якія, вяртаючыся ў свае мясцовасці, заставаліся сам-насам з эканамічнымі цяжкасцямі. Да гэтага яшчэ дадавалася наяўнасць вялікіх падаткаў, якія суправаджаліся, у выніку нявыплаты, прымусовымі адбіраннямі і продажами маёмасці⁵. З’яўленню напружанага міжэтнічнага клімату ў заходнебеларускай вёсцы спрыяла па-

¹ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. T. VII, cz. I, Województwo nowogródzkie. Warszawa, 1923. S. X–XI.

² Смоліч А. Население Западной Белоруссии, его национальный и профессиональный состав // Западная Белоруссия : сб. ст. Кн. 1. Минск : Белорусское государственное издательство, 1927. С. 153.

³ Гарэцкі Г. Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы (нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі) // Матар’ялы да географіі і статыстыкі Беларусі. пад рэд. проф. А. Смоліча. Менск : Інбелкульт, 1928. Т. 1. С. 58.

⁴ Jaguś J. Ludność białoruska województwa nowogródzkiego II Rzeczypospolitej w percepcji polskich elit regionu. Toruń : Wyd. Adam Marszałek, 2014. S. 52.

⁵ Разуванова К. С. Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры ў Заходняй Беларусі (1926–1936 гг.). Мінск : Беларус. навука, 2013. С. 42.

літыка аснадніцтва – прадастаўлення зямель на так званых крэсах усходніх былым польскім вайскоўцам. Нават на бытавым узроўні ўлады больш клапаціліся аб праблемах сялян-католікаў ці польскіх аснаднікаў, што не маглі не заўважаць беларускія землеўласнікі. У прыватнасці, каталіцкія сяляне ў Навагрудскім ваяводстве, якія атаясамлялі сябе пераважна з палякамі, былі больш заможнымі, чым праваслаўнае насельніцтва, што стварала пэўны сацыяльны дыскамфорт і незадаволенасць¹.

Непапулярная эканамічная і міжнацыянальная палітыка польскіх улад, а таксама агульны ўздым нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, звязаны з працэсамі развіцця беларускага руху ў першай чвэрці XX ст., сталі галоўнымі фактарамі палітычнай радыкалізацыі заходнебеларускай вёскі, у тым ліку, і ў Лідскім павеце. У 1920-я гг. у справаздачах лідскіх павятовых старастаў пастаянна пазначалася, што беларусы адносіліся да польскіх улад абыхкава і нават варожа². Важным элементам паўсядзённага жыцця беларускага селяніна ў Лідскім павеце менавіта ў першай палове 1920-х гг. былі шматлікія чуткі аб хуткім пачатку польска-савецкай вайны ці ўзброенага паўстання супраць Польшчы. Гэтая інфармацыя, якая безумоўна распаўсюджвалася леварадыкальнымі актывістамі, мела настолькі вялікі ўплыў на вясковае асяроддзе, што выклікала значную заклапочанасць польскіх паліцэйскіх чыноўнікаў амаль ва ўсіх паветах Заходняй Беларусі. Так, у рапарце кіраўніка Экспазітуры палітычнай паліцыі Лідскага павета ў 1925 г. падкрэслівалася: «... беларускае насельніцтва прыхільна адносіцца да чутак аб маючым адбыцця вясной наступнага года (1926 г. – А. Г.) узброеным паўстанні і чакае толькі як найхутчэй яго пачатку. Беларускі селянін чакае гэтай хвіліны з нецярплівасцю»³.

Арганізацыйны ўсплёск беларускага руху ў многіх рэгіёнах Заходняй Беларусі пасля заключэння Рыжскага міру быў звязаны з правядзеннем выбарчай кампаніі ў польскі парламент у 1922 г. Большасць беларускіх актывістаў падчас перадвыбарчай агітацыі дзейнічала пад эгідай Беларускага цэнтральнага выбарчага камітэта ў Вільні, які аб'яднаўся з іншымі меншасцямі Польшчы ў Блок нацыянальных меншасцяў (БНМ). Дзякуючы актыўнай агітацыі па Лідскай акрузе ў польскі сейм трапіла два беларуса-прадстаўніка БНМ – вядомыя дзесячы часоў БНР С. Рак-Міхайлоўскі і А. Аўсяннік. Першы з іх, ужо ў якасці пасла сейма і сябра фракцыі Беларускага пасольскага клуба, у лютым 1923 г. прыехаў у Ліду і арганізаваў сустрэчу-мітынг са сваімі выбаршчыкамі. Падчас мерапрыемства ў горадзе быў заснаваны сакратарыят Беларускага пасольскага клуба на чале з Уладзімірам Калясінскім, куды мясцовыя беларусы

¹ Jaguś J. Ludność białoruska województwa nowogrodzkiego II Rzeczypospolitej w percepcji polskich elit regionu. S. 36.

² Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (ДАГВ). Ф. 200. Воп. 2. Спр. 8. Арк. 32.

³ ДАГВ. Ф. 200. Воп. 1. Спр. 17. Арк. 416.

маглі падаваць звароты з мэтай абароны сваіх нацыянальных ці сацыяльных правоў¹.

Пачатак 1920-х гг. у Лідскім павеце таксама быў абумоўлены спробай стварэння беларускіх школ. Беларускае школьніцтва тут пачало арганізоўвацца яшчэ ў перыяд нямецкай акупацыі: у 1916–1918 гг. намаганнямі актывістаў былі ўтвораны беларускія школы ў Орлі, Турэйску, Ракавічах, Чарвяках, Шчучыне Лідскага павета². Тым не менш пасля далучэння гэтых зямель да Польшчы многія беларускія школы, па сведчанням тых жа беларускіх актывістаў, былі перароблены на польскія. У 1925 г. Цэнтральная беларуская школьная рада распачала ў Заходняй Беларусі кампанію па адкрыццю беларускіх школ, у якую, у прыватнасці, актыўна ўключыўся настаўнік Аляксандр Пышко з Беліцкай гміны Лідскага павета. У сваіх лістах у раду ён пісаў аб вялікім жаданні сялян з в. Збляны, Панямунцы і Краснае адчыніць беларускія школы, што, аднак, сустракала супрацьдзеянне з боку мясцовых улад³.

У пачатку 1920-х гг. Лідскі павет, як памежны рэгіён, уваходзіў таксама ў зону разгортвання антыпольскага партызанскага руху, які падтрымліваўся Літвой. У польскіх справаздачных дакументах сустракаюцца сведчання аб дзейнасці ў Астрынскай і Арлянскай гмінах партызанскай «банды» Шэршаня, якая была разгромлена паліцыяй у 1922 г.⁴ Польскія газеты нярэдка друкавалі звесткі аб партызанскіх нападах на шляхецкія засценкі ці двары на тэрыторыі Лідчыны, падаючы іх як акт бандытызму і рабаўніцтва⁵. У 1921–1924 гг. у мястэчку Орлі дзейнічала падпольная беларуская арганізацыя на чале з праваслаўным святаром Васілём Харлапам і мясцовым фельчарам Аляксандрам Бучай. Сябры арганізацыі мелі кантакты з пралітоўскімі партызанамі, самі збіралі зброю і рыхтаваліся да ўзброенага выступлення ў выпадку савецка-польскай вайны. У 1924 г. найбольш актыўныя дзеячы арганізацыі, у тым ліку і святар Васіль Харлап былі арыштаваны, аднак з-за адсутнасці прамых доказаў іх антыпольскай дзейнасці, неўзабаве вызвалены пад паліцэйскі нагляд⁶. Паказальна, што некаторыя сябры «групы Харлапа» ў Арлянскай гміне пазней сталі актывістамі іншых беларускіх арганізацый, у пераважнасці – Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ) ці Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ)⁷.

¹ *Лаўрэнс Л. Л.* Шэпт пажоўклых старонак. Лідчына ў лютэрку прэсы. 1900–1939 гг. Гродна : ЮрСаПрынт, 2017. С. 126–127.

² *Ляхоўскі У.* Школьная адукацыя ў Беларусі падчас нямецкай акупацыі (1915–1918 гг.). Беласток-Вільня : Беларускае гістарычнае таварыства, Інстытут беларусістыкі, 2010. С. 126, 129.

³ *Горны А.* Беларускае школьніцтва на Лідчыне: новыя дакументы // Лідскі летапісец. 2016. № 4. С. 65.

⁴ ДАГВ. Ф. 200. Воп. 2. Спр. 21. Арк. 342.

⁵ *Лаўрэнс Л. Л.* Шэпт пажоўклых старонак. Лідчына ў лютэрку прэсы. 1900–1939 гг. С. 123.

⁶ Lietuvos centrinių valstybės archyvas (LCVA). F. 131. Ap. 2. V. 240. A. 458–463adv.

⁷ ДАГВ. Ф. 200. Воп. 2. Спр. 3. Арк. 262.

Стварэнне мясцовых структур БСРГ – леварадыкальнай партыі, якая мела легальную магчымасць пашыраць свае пастулаты сярод насельніцтва, стала важнай праявай радыкалізацыі беларускага руху на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Першыя вясковыя гурткі БСРГ пачалі фармавацца ў Лідскім павеце ў чэрвені 1926 г. На канец лета 1926 г. у павеце налічвалася 10 гурткоў, а ўжо на 1 снежня таго ж года – 45¹. 26 верасня 1926 г. у Лідзе адбыўся з’езд павятовых прадстаўнікоў партыі, на якім быў утвораны Лідскі павятовы камітэт БСРГ. На чале камітэта стаяў мясцовы актывіст Вінцук Салыга². Трохі раней 11 ліпеня 1926 г. партыйны гурток быў утвораны ў Лідзе, у розныя часы яго ўзначальвалі Павел Жэбелеў, Ігнат Чайкоўскі і Кастусь Халявінскі³. Хутчэй за ўсё ў пачатку снежня 1926 г. гурток быў зачынены распараджэннем лідскага старасты. Рэпрэсіі польскіх улад закранулі і іншых сяброў Грамады з Лідчыны. 15 студзеня 1927 г. разам з актывам БСРГ быў арыштаваны і В. Салыга, які ў якасці абвінавачанага ўдзельнічаў у знакамітым «працэсе 56-ці» – судовым працэсе над кіраўніцтвам і дзеячамі партыі.

Пасля ліквідацыі БСРГ многія гурткі арганізацыі на правінцыі «трансфармаваліся» ў гурткі Таварыства беларускай школы (ТБШ), каб надалей мець магчымасць працягваць, у тым ліку, і палітычную дзейнасць. Фактычна ў канцы 1920-х гг. ТБШ спрабавала захаваць «спадчыну Грамады» і масавасць беларускага руху, каб выкарыстоўваць гэта ў якасці маральнага ціску на польскія ўлады ў вырашэнні палітычных і культурных праблем беларускага насельніцтва Польшчы. У прыватнасці, у 1928 г. лідскі павятовы камендант паліцыі пазначаў наяўнасць гурткоў ТБШ у наступных гмінах Лідскага павета: Навадворская (вёскі Філевічы, Аленкаўцы, Філіпаўцы, Зенькі), Дэмбраўская (в. Старая Спуша), Беліцкая (вёскі Гезгалы, Панямонцы), Ганчарская (вёскі Сялец, Ганчары, Агароднікі, Ганцавічы). Паліцэйскі чыноўнік удакладняў, што амаль усе гэтыя гурткі складаліся з былых сябраў БСРГ, якія падчас парламенцкіх выбараў 1928 г. выкарыстоўвалі структуры ТБШ для агітацыі на карысць выбарчага спіса былых грамадоўцаў. Найбольш актыўным сярод пералічаных гурткоў называўся гурток у в. Сялец Ганчарскай гміны, які накіраваў сваіх прадстаўнікоў на з’езд ТБШ у Вільні ў снежні 1928 г. У пачатку 1930-х гг. практычна ўсе гэтыя структуры спынілі сваё існаванне⁴.

У кастрычніку 1926 г. актывісты БСРГ утварылі гурток ТБШ і ў павятовым цэнтры, які, хутчэй за ўсё, існаваў да пачатку 1930-х гг. Гурток знаходзіўся на вуліцы Слабодка II, № 45, у склад яго ўваходзілі настаўнік Аляксандр Макарэвіч, браты Ігнат і Кастусь Чайкоўскія, цясляр Кастусь Халявінскі, стары лідскі дзеяч Уладзімір Калясінскі⁵. Пашырэнне гурткоў таварыства

¹ Памяць: гісторыка-дакументальная хроніка Ліды і Лідскага раёна. Мінск : Беларус. энцыкл., 2004. С. 145.

² Сліўкін В., Суднік С. Саджалі ўсе, або лёс грамадоўца // Лідскі летапісец. 2006. № 4. С. 29–30.

³ LCVA. F. 365. Ap. 1. B. 19. A. 9, 15, 32.

⁴ ДАГВ. Ф. 200. Воп. 2. Спр. 3. Арк. 347.

⁵ Тамсама. 227.

ў павеце дала магчымасць лідскаму гуртку пераўтварыцца ў лідскую акруговую ўправу ТБШ. Значнай заслугай і паказчыкам добрай арганізацыйнай працы гэтай структуры было правядзенне выбарчай кампаніі ў гарадскую раду ў ліпені 1927 г. Сябры лідскага ТБШ утварылі асобны выбарчы спіс № 4 «Беларусаў і тутэйшага працоўнага насельніцтва» і нават правялі ўласны мітынг у мясцовым кінатэатры. У выніку 17 ліпеня 1927 г. у лідскую гарадскую раду быў абраны адзін кандыдат з беларускага спісу, сябра ТБШ Міхаіл Шымелевіч. Віленская беларуская прэса лічыла гэтую падзею вялікім дасягненнем беларускага нацыянальнага руху на лакальным узроўні¹.

У адрозненні ад суполак леварадыкальных беларускіх арганізацый, беларускія нацыянальна-дэмакратычныя сілы ў Лідскім павеце былі прадстаўлены дастаткова спіпла. У наяўных крыніцах адсутнічаюць звесткі аб існаванні ў павеце арганізацыйных структур Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (БХД) ці Беларускага сялянскага саюза (БСС). Тым не менш дзеячы, якія былі звязаны з гэтымі арганізацыямі, праводзілі агітацыю ў Лідчыне і папулярызавалі свае ідэі сярод насельніцтва. Прыкладам такой дзейнасці можа быць арганізацыя гурткоў культурна-асветніцкага таварыства, якое было цесна звязана з беларускай хадэцыяй – Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры (БІГіК). На сённяшні час вядома аб існаванні чатырох гурткоў БІГіК у Лідскім павеце ў канцы 1920-х гг. – у в. Вялікае Ганюшава, Суботнікі, Пашчы і Крупелі. Мясцовыя структуры інстытута ў асноўным пашыралі сярод насельніцтва беларускамоўную прэсу і літаратуру, арганізоўвалі беларускія тэатральныя пастаноўкі ці вечарыны².

Справаздачы польскай паліцыі дазваляюць акрэсліць арэал найбольшага распаўсюджання беларускай актыўнасці ў Лідскім павеце. Так, кіраўнік лідскай палітычнай паліцыі ў лютым 1925 г. падкрэсліваў, што беларускімі агітатарамі апанаваны Дакудаўская, Астрынская, Беліцкая, Лебядская, Жалудокская гміны павета, пры тым у двух апошніх гмінах дзейнічалі ў асноўным леварадыкальныя камуністычныя актывісты, а ў астатніх – праводзілася агітацыя ў беларускім незалежніцкім духу³. Трэба адзначыць, што ў дадзеных гмінах пераважала праваслаўнае насельніцтва, якое вярнулася з бежанства. З’яўленне структур БСРГ і ТБШ у павеце далучыла да гэтага арэала таксама Навадворскую, Ганчарскую, Дэмбраўскую гміны са значнымі каталіцкімі асяродкамі⁴. Шмат беларускіх актывістаў дзейнічала ў Арлянскай гміне, што было звязана, як падкрэслівалася вышэй, з ранейшай дзейнасцю тут антыпольскай партызанкі. Паўночныя гміны Лідскага павета (Беняконская, Радунская, Эйшышская, Жырмунская, Воранаўская) з’яўляліся месцам актыўнай дзейнасці лі-

¹ Obwieszczenie // Słowo. 1927. № 161. S. 4; Праежджы. Новыя заваяваньні // Наша праўда. 1927. 30 ліпеня (№ 34). С. 4.

² Разуванова К. С. Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры ў Заходняй Беларусі (1926–1936 гг.). С. 234–235.

³ ДАГВ. Ф. 200. Воп. 1. Спр. 17. Арк. 416.

⁴ Тамсама. Воп. 2. Спр. 3. Арк. 347.

тоўскіх культурна-асветніцкіх арганізацый, такіх, як таварыства «Рытас» ці Таварыства Св. Казіміра і фактычна былі для беларускага руху «пустымі зонамі». Тым не менш нават у гэтых гмінах сустракаліся адзінкавыя выпадкі беларускай актыўнасці, як напрыклад існаванне гуртка ТБШ у в. Вялікае Сяло Жырмунскай гміны¹.

Польская паліцыя таксама метадычна стварала спісы беларускіх актывістаў, што цяпер дае добрую нагоду сучаснаму даследчыку скласці «калектыўны партрэт» беларускага дзеяча ў Лідскім павеце. Дзеля гэтага мы будзем карыстацца спісам з 12 асоб «беларускай нацыянальнасці, ваража настроненых да польскай дзяржавы», складзеным лідскай павятовай паліцыяй у снежні 1928 г. на выпадак вайскавай мабілізацыі². Па сутнасці, людзі, пазначаныя ў спісе, – найбольш актыўныя беларускія дзеячы ў Лідскім павеце, якія ўзначальвалі беларускія структуры ў розных мясцовасцях. Так, сярэдні ўзрост беларускага актывіста на Лідчыне – 30 гадоў, у асноўным ён нарадзіўся ў 1890-я гг. У гендэрным аспекце ў асяроддзі беларускіх дзеячоў на Лідчыне цалкам дамінавалі мужчыны, пераважна нежанатыя па сацыяльным статусе. Фактычна ў павеце назіраўся адзін з найменшых паказчыкаў удзелу жанчын у беларускім нацыянальным руху. Па роду заняткаў беларускія актывісты на Лідчыне былі ў асноўным сялянамі, сярод іх сустракаліся настаўнік, цяляр і нават чыноўнік мясцовай адміністрацыі. 11 актывістаў з 12 па веравызнанні з’яўляліся праваслаўнымі і толькі адзін – рыма-католік, што адлюстроўвае значную падтрымку беларускага нацыянальнага праекта менавіта ў асяроддзі праваслаўных беларусаў.

Сярод актывістаў беларускага руху ў Лідскім павеце нярэдка сустракаліся прадстаўнікі праваслаўнага духавенства. Праваслаўная царква, якая пасля развалу Расійскай імперыі апынулася ў міжваеннай Польшчы ў якасці недзяржаўнага «другаснага» веравызнання, бачыла ў беларускім руху натуральнага саюзніка і абаронцу сваіх інтарэсаў. Таму невыпадкова, што частка духавенства на тэрыторыі Заходняй Беларусі мела цесныя кантакты з беларускімі дзеячамі і, карыстаючыся сваім уплывам на паству, распаўсюджвала ідэі беларускага руху сярод мясцовага насельніцтва. Польская паліцыя ў 1925 г. у спісе асоб, падазраваных у беларускай агітацыі ў павеце, пазначала наступных святароў: айцец Іаан Кур’ян (настаяцель царквы в. Мыта), айцец Леў Савіцкі (настаяцель царквы ў в. Мураванка), айцец Іаан Ліхнякевіч (святар царквы мяст. Астрына), айцец Іаан Аляхновіч (настаяцель царквы в. Дакудава)³. У 1926 г. настаяцель царквы ў в. Бабры Лябедскай гміны айцец Аляксандр Бяляеў распаўсюджваў сярод прыхаджан газету «Беларуская крыніца» і казаў ім, што яны жывуць «пад ярмом Польшчы»⁴. У Лідзе настаяцель мясцовай

¹ ДАГВ. Ф. 200. Воп. 2. Спр. 3. Арк. 347.

² Тамсама. Арк. 224–227.

³ Тамсама. Воп. 1. Спр. 17. Арк. 147, 161, 196, 207.

⁴ Тамсама. Воп. 2. Спр. 8. Арк. 87.

царквы айцец Уладзімір Кірык і псаломшчык Кастусь Маеўскі арганізавалі гурток беларускага паланафільскага таварыства «Прасвета», распаўсюджвалі сярод мясцовых жыхароў улёткі паланафільскай Беларускай нацыянальнай рады¹. У адрозненні ад праваслаўнага духавенства беларуская актыўнасць каталіцкіх святароў у Лідскім павеце была амаль незаўважанай. У крыніцах сустракаецца інфармацыя толькі пра ксяндза Міхаіла Шалкевіча, які ў красавіку 1926 г. распаўсюджваў у парафіі Тракелі беларускамоўную прэсу².

З 1928 г. у беларускім нацыянальным руху ў Заходняй Беларусі пачаўся перыяд крызісу, які паступова перайшоў у арганізацыйны заняпад многіх беларускіх структур. Крызісныя тэндэнцыі былі звязаны як з узмацненнем палітыкі паланізацыі беларускай меншасці ў Польшчы, так і з цэнтрабежніцкімі з’явамі ўнутры самога руху, якія прыводзілі да шэрагу палітычных расколаў і вострай канкурэнцыі паміж рознымі плынямі. Таму ў 1930-я гг. арганізацыйная дзейнасць многіх беларускіх структур на правінцыі была паралізавана. Фактычна ў гэты перыяд разгалінаваную сетку сваіх невялікіх ячэек у розных паветах Заходняй Беларусі, у тым ліку і ў Лідскім павеце, захавалі толькі леварадыкалы з КПЗБ. Многія ранейшыя беларускія актывісты спынілі сваю палітычную дзейнасць і пачалі працэс адаптацыі ў польскае грамадства, характэрнай рысай чаго было ўладкаванне на працу ў польскія ўстановы, вядзенне ўласнай гаспадаркі і г. д. Беларуская агітацыя ў 1930-я гг. у Лідскім павеце звязалася толькі да распаўсюджвання беларускамоўных газет і кніг. Так, у 1933 г. у павет дасылалася 11 асобнікаў беларускай легальнай камуністычнай прэсы – берлінскай газеты «Барацьба» і віленскай «Беларуская газета»³. Таксама распаўсюджваліся беларускія выданні нацыянальна-дэмакратычнага характару. У 1935 г. друкаваны орган БХД «Беларуская крыніца» дасылаўся 20 адрасатам з Лідскага павета. Аднак гэтая лічба была адной з самых нізкіх у параўнанні з іншымі рэгіёнамі Заходняй Беларусі. Значную канкурэнцыю беларускамоўнай прэсе складалі тут польскамоўныя і літоўскамоўныя перыядычныя выданні⁴.

У цэлым беларускі нацыянальны рух у Лідскім павеце дасягнуў значных поспехаў у 1920-я гг., ахапіўшы сваім уплывам практычна ўсе мясцовасці з праваслаўным беларускім насельніцтвам і частку мясцовасцей, дзе пражывалі беларусы-католікі. Менавіта ў міжваенны перыяд, дзякуючы дзейнасці беларускіх актывістаў – маладых мужчын праваслаўнага веравызнання – беларускае насельніцтва Лідскага павета пачало больш моцна адчуваць сваю нацыянальную самасвядомасць, а беларускі нацыянальны дыскурс увайшоў у паўсядзённыя практыкі сельскіх жыхароў, якія раней мелі цьмянае ўяўленне аб сваёй ідэнтычнасці. У большасці выпадкаў беларускі рух у Лід-

¹ «Аецц духоўны» стараецца! // Наш голас. 1927. 26 лютага (№ 10). С. 4.

² ДАГВ. Ф. 200. Воп. 2. Спр. 8. Арк. 101.

³ Тамсама. Спр. 10. Арк. 81адв.

⁴ Віслаўх С. Нацыянальныя адносіны на тэрыторыі ўсходніх ваяводстваў // Arche. 2018. № 1. С. 320.

скім павеце меў «леварадыкальнае аблічча», дзе нацыянальныя патрабаванні спалучаліся з сацыяльнымі. Тым не менш, менавіта нацыянальны пасыл быў важным элементам агітацыі беларускіх актывістаў, што стварыла трамплін для далейшага развіцця беларускіх нацыянальных працэсаў у рэгіёне.

Павел Булаты (Мінск)

СПАДЧЫНА ЛІДЫ І ВАКОЛІЦ У ТУРЫСТЫЧНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ МІЖВАЕННАГА ЧАСУ (ПА МАТЭРЫЯЛАХ ІНФАРМАЦЫЙНА-ТУРЫСТЫЧНАГА БЮЛЕТЭНЯ «W NOWOGRÓDZKIEJ STRONIE»)

У міжваенны час на землях Беларусі, якія ўваходзілі ў склад адроджанай Польшчы, актыўна развіваліся разнастайныя формы і віды турыстычнай дзейнасці. Пры яе ажыццяўленні дзяржаўнымі органамі ўлады і грамадскімі турыстычнымі арганізацыямі выкарыстоўваліся шматлікія рэсурсы, якія меліся на землях усходніх ваяводстваў. Развіццё турыстычнай індустрыі ў рэгіёне падштурхоўвала і стварала магчымасці для яго агульнага сацыяльна-эканамічнага развіцця. Акрамя таго, у міжваенны час турызм выконваў яскравую выхаваўчую функцыю – трансліраваў ідэалагічныя канструкты палітычнай сістэмы.

Істотным выхаваўчым кампанентам ідэалагічнай мадэлі з’яўляецца культурна-гістарычная спадчына. Праз яе адбор (вылучэнне таго, што каштоўнае, а што не), дэманстрацыю, асабліваці пазіцыянавання адбывалася пабудова агульна грамадскіх ідэйных каштоўнасцей і арыенціраў. Найбольш простым спосабам дэманстрацыі культурна-гістарычнай спадчыны, яе розных формаў (матэрыяльных, нематэрыяльных), з’яўляецца яе выкарыстанне ў турызме. Гэтым фактам абумоўлена тое, што турыстычныя маршруты, як правіла, будаваліся па прынцыпе спалучэння адабраных па ідэйнай прыкмеце аб’ектаў культурна-гістарычнай спадчыны і прыродных аб’ектаў (азёры, рэкі, лясныя масівы).

Турыстычная дзейнасць у міжваеннай Польшчы ажыццяўлялася ў тым ліку і рэгіянальнымі грамадскімі інстытуцыямі. Адным з аспектаў іх дзейнасці была выдавецкая справа. Рэгіянальныя супольнасці рыхтавалі да друку турыстычныя даведнікі, адмысловыя брашуры і бюлетэні. Іх мэта – данесці да шырокага кола вандроўнікаў (у тым ліку патэнцыйных) інфармацыю аб турыстычных аб’ектах, вартых увагі. Даследуючы падобныя рэгіянальныя турыстычныя выдаўні, можна даведацца аб наступным:

- 1) аб’ектах спадчыны, якія адбіраліся для паказу турыстам;
- 2) погляд на лакальную і глабальную гісторыю, яе папулярызатарскую інтэрпрэтацыю;
- 3) актуальным стане (на момант выдання) населеных пунктаў і іх разнастайнай інфраструктуры.